

**IŠTUOKOS REGLAMENTAVIMAS: NUOSTATOS, INTEGRACINIAI
PROCESAI IR PRINCIPAI****Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė ***

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedra
Ateities g. 20 LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4610
Elektroninis paštas ckk@mruni.lt*

Pateikta 2006 m. spalio 26 d., parengta spausdinti 2007 m. vasario 14 d.

Santrauka. Lietuva 2004 m. gegužės 1 d. tapo Europos Sąjungos nare ir įsipareigojo būti ištikima laisvės, demokratijos, žmogaus teisių ir svarbiausių laisvių gerbimo bei teisinės valstybės principams. Valstybėje suintensyvėjo integraciniai procesai siekiant perimti Europos Sąjungos standartus ir užtikrinti jų laikymąsi. Šeimos teisėje šie procesai vyksta perimant Europos šeimos teisės principus, kurie formuluojami konkrečiam šeimos teisės institutui. Europos šeimos teisės komisija tokius principus yra suformulavusi ir dėl santuokos nutraukimo bei buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo. Rekomenduodama šiuos principus Komisija siekia prisidėti prie šeimos teisės darnos Europoje, palengvinti laisvą asmenų judėjimą joje, suderinti sutuoktinių bei visuomenės interesus ir išlaikyti lyčių lygybę atsižvelgiant į geriausius vaiko interesus. Išnagrinėjus šiuos principus ir palyginus juos su Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normomis dėl ištuokos ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo galima nustatyti, ar Civilinio kodekso normos atitinka (pozityviaja prasme) nustatytus principus, ar jų neatitinka (negatyviaja prasme), taip pat išskirti Civilinio kodekso normas, labiau atitinkančias sutuoktinių ir buvusių sutuoktinių teises bei visuomenės interesus nei rekomenduojamieji principai.

Pagrindinės sąvokos: ištuoka, principai, buvusių sutuoktinių išlaikymas.

IŽANGA

Ištuokos institutas turi seną savo gyvavimo istoriją: senovės romėnų teisėje santuokos nutraukimas buvo laikomas paprasta civiline sutartimi, nereikalaujančia jokios specialios procedūros, o jau viduramžių Europoje, veikiamoje kanonų teisės, ištuoka buvo visai negalima arba griežtai apribota ir įmanoma tik bažnytinio teismo sprendimu. Valstybei perėmus šią prerogatyvą iš bažnyčios santuokos nutraukimo ir pasekmių reglamentavimas buvo liberalizuojami palengva: šiandien ištuokos institutas vienai ar kitaip reglamentuotas beveik visose Europos valstybėse ir suprantamas ne tik kaip sankcija už smerktiną sutuoktinio elgesį, bet ir kaip santuokos savanoriškumo principo, kuris suponuoja ištuokos

kos laisvę, įgyvendinimas. Siekdama, kad atskiros valstybės tobulintų įstatymus, kurie užtikrintų ir suvienodintų žmogaus teisių ir interesų tinkamą įgyvendinimą šeimos teisės srityje, Europos šeimos teisės komisija yra suformulavusi Principus dėl ištuokos ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo. Šie rekomenduojami principai yra nagrinėjami lyginant juos su Civilinio kodekso šeimos teisės nuostatomis, atskleidžiant pažangesnį pobūdį bei formuluojant pasiūlymus, kaip tobulinti Civilinio kodekso nuostatas.

**1. LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIO
KODEKSO NUOSTATOS DĖL IŠTUOKOS IR
EUROPOS ŠEIMOS TEISĖS PRINCIPAI**

Iki Lietuvos Respublikos civilinio kodekso įsigaliojimo 2001 m. liepos 1 d. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekse [1] buvo nustatyta dviguba

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės ir komercinės teisės katedros lektorė.

santuokos nutraukimo procedūra: vienais atvejais santuoka būdavo nutraukiama teisme, kitais – civilinės metrikacijos įstaigoje. Jeigu nutraukti santuoką sutikdavo abu sutuoktiniai, neturintys nepilnamečių vaikų, taip pat jeigu tarp sutuoktinių nebūdavo ginčo dėl turto padalijimo arba dėl išlaikymo mokėjimo sutuoktiniui, santuoka būdavo nutraukiama civilinės metrikacijos įstaigoje (tokiais atvejais ištuoka būdavo įforminama praėjus trejiems mėnesiams nuo pareiškimo dėl ištuokos padavimo dienos). Be to, civilinės metrikacijos įstaigos nutraukdavo santuoką su asmenimis: 1) pripažintais nežinia kur esančiais; 2) pripažintais neveiksniais dėl psichinės ligos ar silpnaprotystės; 3) nuteistais už nusikaltimo padarymą laisvės atėmimu ne mažiau kaip trejiems metams (dėl paduoto pareiškimo nutraukti santuoką civilinės metrikacijos organai pranešdavo laisvės atėmimo įstaigoje esančiam sutuoktiniui). Visais kitais atvejais santuoka būdavo nutraukiama teisme. Kodeksas nustatė tik vieną išimtį, kuri būdavo taikoma abiem procedūroms: vyras neturėjo teisės be žmonos sutikimo kelti santuokos nutraukimo bylos, žmonai esant nėščiai ir vienus metus po vaiko gimimo.

Materialinė teisinė santuokos nutraukimo esmė buvo išaiškinti ištuokos pagrindus, patikrinti motyvus, kuriuos teismas pripažindavo pakankamais, kad būtų galima priimti sprendimą dėl santuokos nutraukimo. Jeigu santuokos nutraukimo motyvus teismas pripažindavo neįtikinamais, ieškinyš būdavo atmetamas. Teismas, nustatęs, kad sutuoktiniams toliau bendrai gyventi ir išsaugoti šeimą nebeįmanoma, kad šeima iširo negrįžtamai, turėjo teisę tenkinti santuokos nutraukimo ieškinį.

Palyginę Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodekso normas dėl ištuokos su 2001 m. liepos 1 d. įsigaliojusio Lietuvos Respublikos civilinio kodekso [2] (toliau – Civilinis kodeksas) normomis, nustatančiomis ištuoką, priename prie išvados, kad Civilinis kodeksas visais atvejais nustatė tik vieną santuokos nutraukimo procedūrą – teisme. Lygindami jo normas su „Europos šeimos teisės principais dėl santuokos nutraukimo ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo“ [3; 4] priename prie išvados, kad Civiliniame kodekse pasirinkta vienintelė ištuokos procedūra ne visiškai atitinka daugelį Europos šeimos teisės principų, išreiškiančių pažangesnius šeimos teisės laimėjimus ir nuosekliau ginančius buvusių sutuoktinių interesus.

Lietuvoje ištuokų skaičius pradėjo didėti nuo 1960 m. vidurio. 1970–1993 m. 1000 gyventojų tekdavo 2,2–3,7 ištuokos. Paskutinįjį XX amžiaus dešimtmetį santuokų skaičius beveik nesikeitė ir svyravo apie 3,9–4,1 tūkstančių gyventojų. Šiuo metu vidutiniškai per metus išsiskiria 11 tūkstančių porų [5; 6, p. 37–38]. Europos Sąjungos statistikos biuro „Eurostat“ duomenimis, didžiausias skyrybų rodiklis tarp 25 Europos Sąjungos šalių yra Lietuvoje ir Čekijoje, t. y. po 3,2 tūkstančių gyventojų, kita vertus, Lietuva yra ketvirtoji pagal sudaromų santuokų skaičių (po 5,6 tūkstančių gyventojų) [7].

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 3 dalis nustato, kad „Santuoka sudaroma laisvu vyro ir moters sutarimu“. Tai taip pat reiškia, kad vyro ir mo-

ters buvimas santuokoje gali būti tik laisvu jų sutarimu. Atsižvelgiant į Civilinio kodekso 3.3 straipsnyje įtvirtintą santuokos savanoriškumo principą, suponuojantį ištuokos laisvę, ištuoka neturėtų būti ribojama nei santuokos trukme, nei faktinės separacijos laikotarpiu ir, jei nėra būtina, privalomu susitarimu dėl jos pasekmių santuokos nutraukimo procese. Nors daugelis ir šeimos teisės teoretikų, ir praktikų ištuokos normas vertina vienpusiškai – kiek jos padeda išsaugoti šeimą ir ieško būdų, kuriuos taikant atidedama arba neleidžiama ištuoka, manytume, kad visais atvejais, kai sutrikęs santuokinis gyvenimas kenkia patiems sutuoktiniams, jų vaikams ir žalingas visuomenei, ištuokos ribojimas siekiant „išsaugoti santuoką bet kokia kaina“, yra tik šeimos regimybės gynimas.

Santuokos nutraukimą ir teises pasekmes reglamentuoja Civilinio kodekso Trečiosios knygos „Šeimos teisė“ 3.49–3.72 straipsniai. Juose nustatyti trys savarankiški santuokos nutraukimo būdai: 1) santuoka gali būti nutraukta abiejų sutuoktinių bendru sutikimu; 2) vieno sutuoktinio prašymu; 3) dėl sutuoktinių (sutuoktinio) kaltės. Kiekvienas iš šių būdų numato tam tikras jų taikymo sąlygas.

Civilinio kodekso IV skyriaus „Santuokos pabaiga“ antrojo skirsnio „Santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu“ 3.51 straipsnio 1 dalis nustato sąlygas, kurioms tik visoms esant gali būti nutraukta santuoka abiejų sutuoktinių bendru sutikimu: 1) nuo santuokos sudarymo yra praėję daugiau nei vieni metai; 2) abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių (turto padalijimo, vaikų gyvenamosios vietos nustatymo, vaikų išlaikymo klausimai); 3) abu sutuoktiniai yra visiškai veiksnūs.

Palyginę Civilinio kodekso 3.51 straipsnio 1 dalies 1 punktą su Europos šeimos teisės Principo 1:1 (2) dalimi priename prie išvados, kad 3.51 straipsnio 1 dalies 1 punktas neatitinka Principo 1:1 (2) dalies, nustatančios, kad „Neturi būti reikalavimo dėl santuokos trukmės“. Civilinio kodekso 3.51 straipsnio 1 dalies 1 punkto komentare nurodoma, kad įstatymų leidėjas, nustatydamas buvimo santuokoje terminą, siekė išsaugoti santuokų stabilumą, užkirsti kelią lengvabūdiškiems, neapgalvotiems, impulsyviems sutuoktinių sprendimams ir nesudaryti sąlygų fiktyvioms santuokoms, taip pat kad vienu metų terminas yra pakankamas patiems sutuoktiniams įsitikinti, ar įmanomas tolesnis jų bendras gyvenimas [8, p. 112]. Tačiau kai sutuoktinis (sutuoktiniai) kreipiasi dėl ištuokos, dažniausiai santuoka jau būna iširusi, sutuoktiniai negyvena santuokinio gyvenimo, netvarko bendro ūkio, turi kitą faktinių santuokinių santykių partnerį, todėl ištuokos atidėjimas ilgesniam laikui nepagrįstai apriboja ištuokos laisvę ir trukdo sudaryti naują santuoką. Manytume, kad atsižvelgiant į Europos šeimos teisės Principo 1:1 (2) dalį, kaip ginančią santuokos savanoriškumo teisę, labiau atitinkančią norinčių išsituokti asmenų interesus, turėtų būti atsisakoma Civilinio kodekso nuostatos dėl santuokos trukmės.

Civilinio kodekso 3.51 straipsnio 1 dalies 2 punktas nustato, kad sutuoktinių bendru sutikimu santuoka galėtų būti nutraukta tik tuo atveju, jeigu abu sutuokti-

niai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Tokia šio punkto nuostata nedera su Principo 1:7 (3) dalimi, nustatančia, kad jeigu sutuoktiniai nepasiekė susitarimo arba susitarė tik iš dalies dėl turto padalijimo ar paskirstymo ir sutuoktinių išlaikymo, tai kompetentinga institucija turi nustatyti šias pasekmes. Pagal Civilinio kodekso 3.51 straipsnio reglamentaciją nutraukti santuoką bendru sutuoktinių sutarimu įmanoma tik tada, kai sutuoktiniai sutaria ne tik dėl santuokos nutraukimo, bet ir dėl visų teisinių jos nutraukimo padarinių. Tad sutuoktiniai, sutardami, kad jų santuoka iširo, ir norėdami pasinaudoti supaprastinta santuokos nutraukimo tvarka, [9] privalo susitarti ir dėl teisinių jos nutraukimo padarinių. Jeigu sutuoktiniai sutaria, kad jų santuoka iširo, tačiau nesutaria dėl teisinių santuokos nutraukimo padarinių (arba iš dalies sutaria), nutraukti santuokos šiuo būdu negalima, o teismas, nepateikus sutarties, nustato sutuoktiniams terminą pareiškimo trūkumams pašalinti [9, str.138]. Manytume, kad Principo 1:7 (3) dalies nuostata labiau atitinka norinčių išsituokti asmenų interesus, tobulinant Civilinio kodekso 3.51 straipsnį, neturėtų būti privalomai siejama ištuoka, kaip išimtinai asmeninė sutuoktinių teisė, su jos turтинiais padariniais, o tik esant ginčui dėl turto padalijimo ar sutuoktinių išlaikymo, jis galėtų būti nagrinėjamas atskiru ieškiniu teisme.

Civilinio kodekso 3.51 straipsnio 1 dalis nustato, kad prašymas santuoką nutraukti bendru abiejų sutuoktinių sutikimu paduodamas vieno iš sutuoktinių gyvenamosios vietos apylinkės teismui. Ši nuostata svarstytina atsižvelgiant į Principo 1:2 (2) dalį, nustatančią, kad „Santuokos nutraukimas turi būti deleguotas kompetentingai institucijai, kuri gali būti teisminė arba administracinė įstaiga“. Manytume, kad ištuoka abiejų sutuoktinių bendru sutikimu – kaip nesudėtingiausias santuokos nutraukimo būdas (kai nėra sutuoktinių ginčo nei dėl santuokos nutraukimo, nei dėl jos nutraukimo teisinių pasekmių) – galėtų būti atliekama ir civilinės metrikacijos įstaigoje, įregistravusioje santuoką. Tačiau pagal dabartinę šeimos santykių teisinę reglamentaciją santuokos nutraukimas išimtinai yra priskirtas teismo kompetencijai – jokios kitos institucijos, nepriklausomai nuo santuokos nutraukimo būdo, nenustatytas. Komentare aiškinama, kad Civilinio kodekso 3.51 straipsnio 1 dalies nuostata įstatymo leidėjo pasirinkta todėl, kad santuokos nutraukimas sukelia sunkių teisinių padarinių tiek sutuoktiniams, tiek tretiesiems asmenims (sutuoktinių vaikams, kreditoriams ir pan.), tad jį turi kontroliuoti teismas, nes pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį kiekvienas žmogus turi teisę, kad jo civilinių teisių ir pareigų klausimą spręstų nepriklausomas ir nešališkas teismas [8, p.110]. Manytume, kad kreiptis į teismą yra asmens konstitucinė teisė, o ne pareiga, todėl Civilinis kodeksas turėtų suteikti sutuoktiniams galimybę nutraukti santuoką ir administracinėje įstaigoje.

Civilinio kodekso 3.52 straipsnio 1 dalis nustato, kad sutuoktinių prašymas dėl santuokos nutraukimo turi būti bendras ir jame turi būti nurodytos priežastys, dėl kurių, sutuoktinių manymu, jų santuoka iširo (CK 3.52 str. 3 d.). Ši nuostata yra siauresnė nei Principo 1:4 (3)

dalys, kuri nustato, kad susitarimas nutraukti santuoką bendru sutikimu gali būti išreikštas tiek bendru pareiškimu, tiek ir vieno iš sutuoktinių pareiškimu su kito sutuoktinio sutikimu. Atsižvelgiant į šį Principą Civilinis kodeksas galėtų būti papildytinas tokia nuostata, supaprastinančia pareiškimo formą.

Nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių sutarimu, kartu su prašymu dėl santuokos nutraukimo sutuoktiniai turi pateikti sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, kurią teismas, nutraukdamas santuoką, patvirtina ir sutarties turinys įtraukiamas į teismo sprendimą (CK 3.53 str.3d.). Civilinis kodeksas nenustato tokios sutarties formos, kaip tai įtvirtinta Principo 1:6 (2) dalyje, tačiau akivaizdu, kad sutuoktinių sutartis turi būti rašytinės formos. Civilinio kodekso 3.53 straipsnio 3 dalis nepateikia baigtinio sąrašo pasekmių, dėl kurių turi susitarti sutuoktiniai, tačiau nustato, kad sutartyje turi būti aptarti nepilnamečių vaikų ir vienas kito išlaikymo, nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir dalyvavimo juos auklėjant klausimai bei kitos sutuoktinių turtinės teisės ir pareigos. Manytume, kad ši Civilinio kodekso nuostata dėl sutarties turinio yra nekonkreči, nes sutuoktiniai taip pat turi susitarti ir dėl bendravimo su vaikais tvarkos, turto padalijimo arba jo naudojimosi tvarkos nustatymo, bendrų kreditorių bei sutuoktinių pavardės, jei ji buvo keičiama. Jei minėta sutartis prieštarauja viešajai tvarkai arba iš esmės pažeidžia sutuoktinių nepilnamečių vaikų ar vieno sutuoktinio teises ir teisėtus interesus, teismas sutarties netvirtina, o bylą dėl santuokos nutraukimo sustabdo, kol sutuoktiniai sudarys naują sutartį (CK 3.53 str. 4 d.). Atkreiptinas dėmesys, kad jeigu nagrinėjant santuokos nutraukimo bylą reikalavimus pareiškia sutuoktiniai ar vieno iš jų kreditoriai, santuokos nutraukimo byla sustabdoma, kol bus išspręsti kreditorių reikalavimai [9, str. 540]. Manytume, kad ši nuostata prieštarauja ištuokos laisvės principui, nes sustabdžius santuokos nutraukimo bylą sutuoktinių teisė nutraukti santuoką tampa neįgyvendinama neapibrėžtam laikui ir priklausoma nuo trečiųjų asmenų, todėl jos reikėtų atsiskaityti.

Civilinio kodekso 3.54 straipsnis nustato sutuoktinių taikinimą, kuris, palyginti su Principo 1:5 nuostatomis, galėtų būti tobulinamas. Šiame straipsnyje įtvirtintas principas – teismo pareiga siekti, kad šalys taikiai išspręstų ginčą, todėl 3.54 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad teismas privalo imtis priemonių sutuoktiniams sutaisyti. Tačiau, remiantis teismų praktika [10] ir sisteminiu teisės normų aiškinimu, termino susitaikyti skyrimas yra taikomas tada, kai teismas turi pagrindą manyti, jog šalys gali susitaikyti, todėl tai turėtų būti traktuojama kaip teismo teisė, o ne pareiga. Terminas sutuoktiniams susitaikyti gali būti ne ilgesnis kaip šeši mėnesiai ir, kitaip nei Principo 1:5, Kodekso 3.54 straipsnyje termino trukmė nėra diferencijuojama atsižvelgiant į vaikų buvimą ar nebuvimą, jų amžių ar kitas aplinkybes. Civilinio kodekso 3.54 straipsnis nustato, kad terminas susitaikyti gali būti skiriamas vieno sutuoktinio prašymu arba teismo iniciatyva, taip pat nustatomi atvejai, kada terminas susitaikyti neskiriamas, t. y.: 1) jei sutuoktiniai daugiau nei vienerius metus kartu

bendrai nebegyvena arba 2) termino susitaikyti nustatymas iš esmės prieštarautų vieno sutuoktinio ar jų vaikų interesams, 3) taip pat kai abu sutuoktiniai reikalauja nagrinėti bylą iš esmės. Manytume, kad Principo 1:5 konstrukcija yra pažangesnė, todėl jo nuostatos galėtų būti implikuojamos į Civilinio kodekso 3.54 straipsnį, taikinimo termino trukmę siejant su vaikų buvimu arba nebuvimu, taip pat su susitarimu dėl santuokos nutraukimo pasekmių. Bet kokiu atveju, jei praėjus nustatytam susitaikymo terminui, sutuoktiniai arba vienas iš jų, naudodamasis savo teise, kategoriškai pareiškia savo valią santuoką nutraukti ir toliau nuosekliai to siekia, ši jo teisė neturėtų būti priklausoma nuo subjektyvaus kito sutuoktinio ar trečiųjų asmenų nusistatymo, paneigta ar nepagrįstai suvaržyta, nes Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 5 dalies nuostata, kad „sutuoktinių teisės šeimoje lygios“ reiškia, jog sudarius santuoką sutuoktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę tarpusavio santykiuose, santuokos trukmės ir jos nutraukimo klausimais [11].

Civilinio kodekso 3.59 straipsnis nustato santuokos nutraukimą vieno sutuoktinio prašymu. Šiuo būdu santuoka gali būti nutraukta esant bent vienai iš šių sąlygų: 1) sutuoktiniai gyvena skyrium (separacija) daugiau nei vienerius metus; 2) vienas sutuoktinis pripažintas teismo sprendimu neveiksniu po santuokos sudarymo; 3) vienas sutuoktinis teismo sprendimu pripažintas nežinia kur esančiu; 4) vienas sutuoktinis atlieka laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už netyčią nusikaltimą. Kiekviena iš šių sąlygų yra savarankiška ir nesaistoma kitų buvimu arba nebuvimu, t. y. esant bent vienai iš jų yra pakankamas pagrindas nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu. Kodekso 3.59 straipsnio 1 dalies 1 punktą – „sutuoktinių gyvenimas skyrium (separacija) daugiau nei vienerius metus“ reiškia, kad gyvenimas skyrium turi būti patvirtintas teisme laikantis Kodekso 3.73-3.80 straipsnyje nurodytos procedūros¹ [12] ir, kitaip nei Principo 1:8, ši norma neapima faktinio gyvenimo skyrium, neįforminto teisme. Manytume, kad Kodekse turėtų būti nuostata, pripažįstanti faktinį sutuoktinių gyvenimą skyrium, nes tai atitiktų faktines jų gyvenimo aplinkybes, palengvinančias sutuoktiniams įgyvendinti teisę į ištuoką. Pažymėtina, kad separacija visada reiškia teisinį, bet ne visada fizinį sutuoktinių gyvenimą skyrium, t. y. ir patvirtinus separaciją sutuoktiniai gali likti gyventi tame pačiame bute arba name, tačiau tokiu atveju jie gyvena ne bendrai kaip šeima, o kiekvienas atskirai, t. y. netvarko bendro ūkio ir negyvena santuokinio gyvenimo. Kitaip tariant, norėdami nutraukti santuoką sutuoktiniai turi pateikti teismo sprendimą dėl gyvenimo skyrium (separacijos) nustatymo. Jokių išlygų dėl gyvenimo skyrium trukmės įstatymas nenustato, t. y. santuoka vieno sutuoktinio pra-

šymu dėl gyvenimo skyrium (separacijos) gali būti nutraukta tik tuo atveju, jei sutuoktiniai išgyveno joje daugiau nei vienerius metus. Kitomis 3.59 straipsnio 1 dalies 2–4 punkte nurodytomis sąlygomis – vienas sutuoktinis pripažintas teismo sprendimu neveiksniu po santuokos sudarymo, vienas sutuoktinis teismo sprendimu pripažintas nežinia kur esančiu, vienas sutuoktinis atlieka laisvės atėmimo bausmę ilgiau nei vienerius metus už netyčią nusikaltimą – nei gyvenimo skyrium reikalavimas, nei jo trukmė, kaip tai nustato Principo 1:9, nenustatomas. Nutraukiant santuoką šiuo būdu – vieno sutuoktinio prašymu – terminas susitaikyti nenustatomas, nes šiuo atveju jis neatitiktų savo paskirties.

Vertinant Civilinio kodekso 3.57 straipsnio 3 dalį, kuri nustato, kad „teismas, atsižvelgdamas į vieno sutuoktinio amžių, santuokos trukmę, sutuoktinių nepilnamečių vaikų interesus, gali atsisakyti nutraukti santuoką, jeigu santuokos nutraukimas padarytų esminės turtinės ar neturtinės žalos vienam sutuoktiniui ar jų nepilnamečiams vaikams“, teigtina, kad ji prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 3 daliai, nes pažeidžia sutuoktinių teisę laisvu susitarimu būti santuokoje, bei 5 daliai, nustatančiai, kad „sutuoktinių teisės šeimoje lygios“, t. y. sudarius santuoką sutuoktiniai turi lygias teises ir vienodą civilinę atsakomybę tarpusavio santykiuose, santuokos trukmės ir jos nutraukimo klausimais, taip pat ši norma neatitinka Principo 1:1, nustatančio, kad įstatymas turi leisti ištuoką ir neturi būti reikalavimo dėl santuokos trukmės. Manytume, kad nuostatos, leidžiančios teismo diskrecijai nenutraukti santuokos, turėtų būti atsisakyta, nes priešingu atveju galimas sutuoktinio, norinčio įgyvendinti savo teisę į ištuoką, teisių pažeidimas. Teisminės praktikos dėl analizuojamos normos nėra, o užsienio valstybėse tokio pobūdžio normos neįtvirtintos arba jų jau atsisakyta, išskyrus Maltą [4, p.19], kurioje ištuoka nėra legalizuota.

Civilinio kodekso 3.59 straipsnis nustato santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu pasekmes, t. y. tai apima visus tuos pačius klausimus kaip ir santuoką nutraukiant abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, ir tai atitinka Principo 1:10 (1 a), (1 b): teismas turi išspręsti sutuoktinių nepilnamečių vaikų gyvenamosios vietos ir jų išlaikymo, taip pat vieno sutuoktinio išlaikymo bei jų bendro turto padalijimo klausimus, išskyrus atvejus, kai turtas padalintas bendru sutuoktinių susitarimu, patvirtintu notarine tvarka. Tačiau Civilinio kodekso normos nenustato galimybės išspręsti klausimus dėl santuokos nutraukimo turtinių pasekmių po santuokos nutraukimo, kaip tai nustato Principo 1:10 (2) dalis. Manytume, kad šio principo priėmimas pagerintų Civilinio kodekso nuostatas dėl ištuokos.

Kitaip nei Principų nuostatos, Civilinio kodekso IV skyriaus ketvirtasis skirsnis reglamentuoja santuokos nutraukimą dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės. Civilinio kodekso komentare nurodoma, kad įstatymų leidėjas, įtvirtinęs šį santuokos nutraukimo būdą, kaip sankcijos institutą, siekė kelių tikslų: 1) apginti nekaltąjį sutuoktinį nuo kito sutuoktinio, pažeidžiančio santuokines pareigas numatant pastarajam atsakomybę už santuokos iširimą ir taip suteikiant nukentėjusiam sutuoktiniui tam

¹ Separacija laikoma pirmuoju žingsniu į ištuoką. Vienas (arba abu) sutuoktinis gali kreiptis su prašymu į teismą dėl gyvenimo skyrium patvirtinimo, jeigu dėl tam tikrų aplinkybių, nors ir nepriklausančių nuo kito sutuoktinio, bendras jų gyvenimas tapo netoleruotinas (neįmanomas) arba gali iš esmės pakenkti jų nepilnamečių vaikų interesams, arba sutuoktiniai nesuinteresuoti tęsti bendrą gyvenimą (Civilinio kodekso 3.73 str.).

tikrą satisfakciją; 2) kaltės principo įtraukimas į šeimos teisę turi prevencinę ir auklėjamąją reikšmę [8, p. 130]. Sutuoktinis gali reikalauti nutraukti santuoką, jei ji faktiškai iširo dėl kito sutuoktinio kaltės (CK 3.60 str.1 d.). Aukščiausiasis Teismas, vertindamas šį straipsnį, pateikė konsultaciją, kad ieškinys dėl santuokos nutraukimo gali būti grindžiamas ne tik tuo, kad santuoka faktiškai iširo dėl kito sutuoktinio, t. y. atsakovo kaltės, bet ir tuo, kad dėl santuokos iširimo yra kaltas pats ieškovas arba dėl to yra kalti abu sutuoktiniai [13]. Civilinio kodekso 3.60 straipsnio 3 dalyje nustatyta: preziumuojama, kad santuoka iširo dėl kito sutuoktinio kaltės, jeigu jis yra nuteisiamas už tyčinį nusikaltimą arba yra neištikimas, arba žiauriai elgiasi su kitu sutuoktiniu ar šeimos nariais, arba paliko šeimą ir daugiau kaip vienerius metus visiškai ja nesirūpina. Reikalauti nutraukti santuoką dėl sutuoktinio kaltės galima neatsižvelgiant į tai, kiek laiko yra praėję nuo santuokos sudarymo. Sutuoktinis, kuriam pareikštas ieškinys dėl santuokos nutraukimo, gali prieštarauti dėl savo kaltės ir nurodyti faktų, patvirtinančių, kad santuoka iširo dėl ieškovo kaltės. Teismas, atsižvelgdamas į bylos aplinkybes, gali pripažinti, kad santuoka iširo dėl abiejų sutuoktinių kaltės (CK 3.61 str. 2d.). Manytume, kad Civilinio kodekso 3.60 straipsnio 3 dalyje pateiktos kaltės prezumpcijos vertintinos kontraversiškai [14; 15]. Ir tik Kodekso 3.60 straipsnio 2 dalis, nustatanti, kad sutuoktinis pripažįstamas kaltu dėl santuokos iširimo, jeigu jis iš esmės pažeidė savo, kaip sutuoktinio, pareigas, numatytas šeimos teisės normomis [16; 17; 18], ir dėl to bendras sutuoktinių gyvenimas tapo negalimas, vertintina teigiamai. Ji galėtų būti viena iš santuokos nutraukimo sąlygų, įtvirtintų Civilinio kodekso 3.55 straipsnio 1 dalies 5 punkte, ir tuomet atitiktų Principą 1:3, kuriame nustatyta galimi santuokos nutraukimo būdai neįvardijant kaltės kriterijaus. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad daugelis Europos valstybių XX a. antroje pusėje apskritai atsisakė ir dabar savo įstatymuose nenumato santuokos nutraukimo dėl kaltės būdo² [19]. Manytina, kad kiekvienu konkrečiu atveju sunku arba neįmanoma konstatuoti tik vieno iš sutuoktinių kaltę, nes sutuoktinių gyvenimą kartu daugeliu atvejų lemia tik jam būdingi objektyvūs dėsniai [4, p. 24–26, 55].

Išnagrinėjus Lietuvos teismų praktiką nustatyta, kad yra bylų, pradėtų nagrinėti pagal ieškinį nutraukti santuoką dėl sutuoktinio kaltės (CK 3.60 str.), tačiau šalyse teisminio nagrinėjimo metu pateikdavo prašymą dėl santuokos nutraukimo bendru sutuoktinių sutikimu ir santuoka būdavo nutraukiama nurodytu pagrindu (CK 3.51 str. tvarka) [20; 21; 22]. Teisminiai ginčai dėl šalių kaltės įrodinėjimo būdavo baigiami, o ieškinį padavusiam sutuoktiniui gražinamas žyminis mokestis. Taip sutuoktiniai įgyvendindavo savo teisę patiems pasirinkti konkretų santuokos nutraukimo būdą.

² Prie tokių valstybių priskirtinos Suomija, Švedija, Rusijos Federacija, Olandija, Šveicarija, Norvegija ir t. t. Tai daugiausia tos valstybės (šiuo atveju išskyrus Šveicariją bei Norvegiją), kuriose galioja gana liberali santuokos nutraukimo tvarka, leidžianti nutraukti santuoką vienodomis sąlygomis, tiek ištuokos reikalaujant abiem sutuoktiniams, tiek ir vienam iš jų.

2. BUVUSIŲ SUTUOKTINIŲ TARPUSAVIO IŠLAIKYMAS

Visais atvejais, kai santuoka nutraukiama abiejų sutuoktinių sutikimu, vieno sutuoktinio prašymu arba dėl sutuoktinio kaltės, turi būti išspręstas klausimas dėl sutuoktinio išlaikymo [9, str. 385-386]. Egzistuoja besąlygiškas ryšys tarp santuokos nutraukimo ir išlaikymo prievolės vykdymo. Civilinio kodekso 3.72 straipsnis reglamentuoja sutuoktinių tarpusavio išlaikymą. Tai – viena iš sutuoktinių turitinių santykių rūšių. Teisė reikalauti išlaikymo ir pareiga teikti išlaikymą egzistuoja ne tik esant santuokoje, bet ir santuokos nutraukimo, jos pripažinimo negaliojančia momentu arba nustatant gyvenimą skyrium (separaciją). Tais atvejais, kai pateikiamas ieškinys prašant nutraukti santuoką dėl vieno iš sutuoktinių kaltės, kuriame nereikalaujama išlaikyti sutuoktinį, bet pagal ieškovo pateiktus duomenis (pvz., invalidumo pažymą) tokio reikalavimo pagrindas yra, teismas pasiūlo ieškovui pašalinti ieškinių trūkumus arba priteisia reikalingą išlaikymą sutuoktiniui, kurio kaltės dėl santuokos nutraukimo nekonstatuota. Ir nors pažymima, kad naujas ieškinys dėl išlaikymo priteisimo buvusiam sutuoktiniui negalimas nutraukus santuoką ir išsprendus jo pasekmes, tačiau jeigu teismas, priimdamas sprendimą nutraukti santuoką, sutuoktinio išlaikymo klausimo nespėdė, nors pagrindas jį spręsti buvo, svarstyti, ar teismas nepadarė aiškios teisės normos taikymo klaidos [23].

Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 4 dalis, nustatanti, kad sutuoktinis, dėl kurio kaltės nutraukta santuoka, neturi teisės į išlaikymą, o Kodekso 3.72 straipsnio 4 dalis nenustato jokių išlygų ir išimčių, kai teismo pripažintas kaltu dėl santuokos iširimo sutuoktinis galėtų reikalauti išlaikymo. Daugelis užsienio valstybių, kaip minėjome, jau seniai atsisakė pripažinti sutuoktinių kaltę dėl iširusio santuokinio gyvenimo, nes santuokos nutraukimas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės yra grindžiamas grynąja sociologija, t. y. nustatomos subjektyvios ištuoką lemiančios priežastys. Europos šeimos teisės principuose taip pat atsisakyta pripažinti ištuokos pagrindu sutuoktinio (sutuoktinių) kaltę. Todėl tobulinant Civilinį kodeksą būtų tikslinga atsisakyti grįžti santuokos nutraukimą sutuoktinio (sutuoktinių) kalte (CK 3.60-3.65 str.), nes taip būtų išvengta šių nuostatų ir Principo 2:1, nustatančio, kad buvusių sutuoktinių išlaikymas turi būti sprendžiamas remiantis tomis pačiomis taisyklėmis, neatitiktis, nesvarbu, kaip santuoka nutraukta. Be to, teiginys, kad santuokos nutraukimas dėl sutuoktinio (sutuoktinių) kaltės yra vienas iš santuokos nutraukimo būdų ir jam turėtų būti taikomas Principas 2:1, neprieštarautų Principui 1:3, nustatančiam tik du santuokos nutraukimo būdus: bendru sutikimu ir nesant vieno iš sutuoktinių sutikimo.

Sutuoktiniai tarpusavio išlaikymą gali sureguliuoti: 1) vedybų sutartimi (CK 3.104 str. 4 d.); 2) sutartimi dėl santuokos nutraukimo padarinių (CK 3.53 str. 3 d.); 3) jei išlaikymo klausimai nesureguliuoti pačių sutuoktinių susitarimu, sutuoktinis, kuriam reikalingas išlaikymas, santuokos nutraukimo byloje turi teisę teismo tvarka

prašyti priteisti jam išlaikymą. Nepareiškus reikalavimu dėl išlaikymo esant santuokoje ar nagrinėjant santuokos nutraukimo bylą vėliau jų nebegalima reikšti: pavyzdžiui, nutraukiant santuoką bendru sutuoktinių susitarimu ir sutartyje dėl santuokos nutraukimo teisinių pasekmių nurodžius, kad „nė vienas iš sutuoktinių nereikalauja iš kito išlaikymo“, nutraukus santuoką, net ir iš esmės pasikeitus aplinkybėms, jie negalės reikalauti išlaikymo. Ši nuostata neatitinka Principo 2:10, nustatančio galimybę sutuoktiniams susitarti dėl išlaikymo ir nutraukus santuoką. Tačiau jei sutartyje buvo paminėtas punktas dėl išlaikymo teikimo tam tikra forma ir dydžiu, tai iš esmės pasikeitus aplinkybėms toks sutarties punktas gali būti keičiamas. Šią teisę įtvirtina Civilinio kodekso 3.53 straipsnio 3 dalis, nustatanti, kad iš esmės pasikeitus aplinkybėms (vieno buvusio sutuoktinio liga, nedarbingumas ir kt.) buvę sutuoktiniai arba vienas iš jų gali kreiptis į teismą dėl santuokos nutraukimo pasekmių sutarties sąlygų pakeitimo. Gali būti keičiamos tik sąlygos dėl vaikų išlaikymo ir jų gyvenamosios vietos bei sutuoktinio išlaikymo, tačiau negali būti keičiamos sutarties sąlygos dėl turto padalijimo, nes tai galėtų pažeisti trečiųjų asmenų (pvz., kreditorių) interesus.

Atsižvelgiant į Principą 2:2, nustatantį, kad kiekvienas sutuoktinis turi pasirūpinti savęs išlaikymu, Principą 2:3, nustatantį, kad išlaikymas po santuokos nutraukimo turėtų priklausyti nuo to, ar sutuoktinis kreditorius neturi lėšų patenkinti savo poreikius ir ar sutuoktinis debitorius turi galimybę patenkinti šiuos poreikius, Principą 2:4, kad nustatant teisę į išlaikymą turi būti atsižvelgiama į: sutuoktinio darbingumą, amžių ir sveikatą, vaikų priežiūrą; pareigų pasiskirstymą esant santuokoje, santuokos trukmę, pragyvenimo lygį santuokos metu ir naują santuoką ar ilgalaikius santykius, galima teigti, kad Civilinis kodeksas taip pat nustato tam tikrus kriterijus, kuriais remiantis galima spręsti apie išlaikymo teikimo reikalingumą ir pareigos jį teikti įgyvendinimą. Civilinio kodekso 3.72 straipsnis sutuoktinio teisę į išlaikymą sieja su turtingu jo padėtimi, t. y. sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą, jeigu jo turimas turtas arba gaunamos pajamos yra pakankamos visiškai save išlaikyti. „Pakankami visiškai save išlaikyti“ reiškia tokį gyvenimo lygį, kai sutuoktinio turtas arba gaunamos pajamos, racionaliai naudojamos, leidžia užtikrinti minimalius būsto, maitinimosi, apsirengimo poreikius. Manytina, kad sprendžiant pakankamumo klausimą reikėtų vadovautis minimalios mėnesio algos (MMA) kriterijumi ir pagal analogiją taikyti Civilinio kodekso 6.461 straipsnio 2 dalį, pagal kurią išlaikymo iki gyvos galvos atveju vieno mėnesio trukmės išlaikymo vertė negali būti mažesnė už vieną minimalią mėnesio algą. Analogijos taikymas šiuo atveju grindžiamas Civilinio kodekso 6.439 straipsnio 2 dalimi, kurioje nustatyta, kad pareigą mokėti rentą gali nustatyti įstatymas arba teismas. Šis kriterijus taip pat taikytinas sprendžiant, ar išlaikymą privalantis mokėti sutuoktinis yra finansškai pajėgus tai daryti. Todėl išlaikymas gali būti priteistas tik iš sutuoktinio, kuriam, atskaičius kitam sutuoktiniui priteistą išlaikymą, gyventi liktų bent minimalios mėnesinės algos dydžio pajamos. Tačiau šio kriterijaus (MMA)

taikymas priklauso nuo konkrečių aplinkybių, t. y. juo gali būti vadovaujama tik kaip pavyzdiniu. Kadangi sutuoktinių tarpusavio išlaikymo prievolė grindžiama principu „pagal poreikius ir galimybes“, teisė į išlaikymą gali būti pripažinta ir sutuoktiniui, kurio vieno mėnesio pajamos yra didesnės nei MMA, jeigu kito sutuoktinio turtingumą padėtis leidžia teikti išlaikymą. Preziumuojama, kad sutuoktiniui reikalingas išlaikymas, jeigu: jis augina bendrą savo ir buvusio sutuoktinio nepilnametį vaiką; yra nedarbingas dėl savo amžiaus; yra nedarbingas dėl savo sveikatos būklės (CK 3.72 str. 2d.).

Šios prezumpcijos yra nuginčijamos, todėl atsakovas turi teisę įrodyti, kad net ir esant minėtoms aplinkybėms sutuoktinis neturi teisės į išlaikymą, nes turi užtektinai turto arba pajamų save išlaikyti, pavyzdžiui, nors ir yra senatvės pensininkas, tačiau jo pensija yra ganėtinai didelė ir jos visiškai užtenka visiems būtinoms poreikiams patenkinti. Galimas ir toks atvejis, kai prašantis paramos sutuoktinis yra nedarbingas dėl sveikatos būklės, o turintis pareigą remti – nedarbingas dėl savo amžiaus (pensininkas). Šiuo atveju teismas atsižvelgia į abiejų sutuoktinių turtingumą, sveikatos būklę, galimybes be gaunamų pajamų dar kitais būdais apsirūpinti save ir išlaikyti buvusį sutuoktinį. Esant beveik lygioms šalių pajamoms nustatoma, kurio iš sutuoktinių būtinos išlaidos yra didesnės. Pavyzdžiui, dėl sveikatos būklės nedarbingam sutuoktiniui reikalingi vaistai, kurie kitam sutuoktiniui (nedarbingam dėl senatvės) nebūtini, arba abi šalys turi nekilnojamojo turto, tačiau geresnes galimybes save išlaikyti ir apsirūpinti naudojant šį turtą turi dėl amžiaus nedarbingas sutuoktinis (pvz., amžius jam netrukdo užsiimti žemės ūkio darbais, žvejyba), o nedarbingo dėl sveikatos būklės sutuoktinio tokios galimybės yra ribotos [24].

Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 3 dalis nustato, kad sutuoktinis, kuris dėl santuokos sudarymo ir bendrų šeimos interesų ar vaikų priežiūros negalėjo įgyti kvalifikacijos (baigti studijų), turi teisę reikalauti iš buvusio sutuoktinio atlyginti mokymosi baigimo ar savo perkvalifikavimo išlaidas. Jei studijos nebuvo baigtos arba kvalifikacija nebuvo įgyta ar buvo prarasta ne dėl santuokos, o dėl kitų priežasčių (pvz., sutuoktinis pašalintas iš aukštosios mokyklos už nepažangų mokymąsi arba pats atsisakė tęsti studijas dėl nepatikusios specialybės), tai aptariama nuostata netaikoma. Mokymosi baigimo ar perkvalifikavimo išlaidas sudaro tiesioginės (faktinės) išlaidos – studijų mokestis, mokomųjų priemonių, vadovėlių įsigijimo ir pan. išlaidos.

Manytume, kad Civilinio kodekso 3.72 straipsnio kokybė būtų pagerinta, jei jis būtų papildytas Principo 2:4 nuostatomis: dėl pasiskirstymo pareigų esant santuokoje, pragyvenimo lygio santuokos metu ir dėl ilgalaikių santykių.

Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 5 dalis nustato kriterijus, kuriais privalo vadovautis teismas, sprendžiamas klausimą dėl išlaikymo priteisimo ir jo dydžio. Atsižvelgiama į: a) santuokos trukmę; b) išlaikymo reikalingumą; c) abiejų sutuoktinių turtingumą; d) sveikatos būklę; e) amžių; f) darbingumą; g) nedarbingo su-

tuoktinio įsadarbinimo galimybes; h) kitas svarbias aplinkybes. Šios svarbios aplinkybės gali būti, pavyzdžiui: privalantis mokėti išlaikymą turi kitų išlaikytinių – nepilnamečių vaikų iš naujos santuokos arba jis išlaiko savo tėvus, kuriems reikalinga parama; taip pat gali būti atsižvelgiama ir į tai, ar išlaikymo reikalaujantis sutuoktinis (sutuoktinis kreditorius) turi galimybę gauti išlaikymą iš kitų asmenų, pavyzdžiui, iš savo pilnamečių vaikų. Atsižvelgiant į Principą 2:7, nustatantį sutuoktinio debitoriaus galimybę patenkinti sutuoktinio kreditoriaus poreikius, Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 5 dalis galėtų būti papildytina punktais, numatytais Principo 2:7 a ir b nuostatomis: a) teikti prerogatyvą bet kokiam išlaikymo reikalavimui dėl sutuoktinio debitoriaus nepilnamečio vaiko; b) atsižvelgti į sutuoktinio debitoriaus įsipareigojimus išlaikyti naują sutuoktinį.

Išlaikymo dydis mažinamas arba priteisiamas tik laikinas išlaikymas arba atsisakoma priteisti išlaikymą, jeigu yra bent viena iš šių aplinkybių: 1) santuoka truko ne ilgiau kaip vienerius metus (pvz., tokiu atveju gali būti priteistas išlaikymas, kol jį gaunantis baigs studijas); 2) sutuoktinis, turintis teisę gauti išlaikymą (sutuoktinis kreditorius), yra padaręs nusikaltimą kitam sutuoktiniui arba jo artimiems giminaičiams (pvz., sunkiai sužalojęs sutuoktinio debitoriaus tėvą ar motiną, išlaikymas jam yra nepriteisiamas moraliniais sumetimais); 3) sutuoktinis, turintis teisę gauti išlaikymą, savo sunkią materialinę padėtį sukūrė pats savo kaltais veiksmais (pvz., girtaudamas); 4) išlaikymo reikalaujantis sutuoktinis santuokos metu neprisidėjo prie bendro turto gausinimo arba tyčia kenkė kito sutuoktinio ar šeimos interesams (CK 3.72 str. 6 d.).

Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 8 dalis nustato išlaikymo būdus: išlaikymas gali būti priteisiamas: a) periodinėmis išmokomis (paprastai mokama kas mėnesį ar ketvirtį); b) konkrečia vienkartinė suma; c) tam tikru turtu (tiek kilnojamąjį daiktą – pavyzdžiui, automobilį, žemės ūkio techniką ir pan., tiek nekilnojamąjį – žemės sklypą, butą ir pan., kuriuos įgyvendinus ar naudojant (pvz., išnuomojus) gautos lėšos būtų naudojamos gyventi). Šią nuostatą lyginant su Principo 2:5 nuostata galima padaryti išvadą, kad Civilinis kodeksas geriau išsprendė priteisto išlaikymo teikimo būdą nustatydamas, kad išlaikymas gali būti priteisiamas ir turtu, nes Principas 2:5 apsiribojo tik išlaikymo teikimu „reguliariais intervalais ir iš anksto“ bei vienkartinės išmokos išmokėjimu, esant vieno ar abiejų sutuoktinių pageidavimui ir atsižvelgiant į bylos aplinkybes.

Jeigu išlaikymas buvo priteistas periodinėmis išmokomis, tai iš esmės pasikeitus aplinkybėms bet kuris iš buvusių sutuoktinių gali reikalauti padidinti arba sumažinti išlaikymo dydį arba apskritai nutraukti išlaikymo mokėjimą (CK 3.72 str. 11d.). Civilinio kodekso 3.72 straipsnis nenustato konkrečių išlaikymo mokėjimo terminų. Teismas, atsižvelgdamas į Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 5 ir 6 dalyse nustatytas aplinkybes, gali nustatyti išlaikymą ribotam laikotarpiui, pavyzdžiui, jei santuoka truko mažiau nei vienerius metus ir sutuoktiniai neturi bendrų vaikų, tai išlaikymas gali būti visai nepriteisiamas arba priteisiamas tik laikinas, pavyzdžiui,

dvejų metų išlaikymas, kol išlaikymą gaunantis sutuoktinis baigs studijas. Tačiau taip pat išlaikymas gali būti mokamas iki sutuoktinio kreditoriaus gyvos galvos, jei priteisiamas išlaikymas periodinėmis išmokomis (CK 3.72 str. 11d.). Todėl išlaikymo trukmė priklauso ir nuo išlaikymo būdo, pavyzdžiui, priteisus išlaikymą natūra sutuoktinis kreditorius nebeturi teisės reikalauti priteisti išlaikymą periodinėmis išmokomis arba kitu būdu, nes išlaikymo prievolė jau yra įvykdyta ir ji nebesiejama su sutuoktinio kreditoriaus gyvenimo trukme, kaip tai yra nustačius periodines išmokas. Vertinant Civilinio kodekso 3.72 straipsnį darytina išvada, kad jo nuostatos atitinka Principo 2:8 nuostatą, t. y. kad turėtų būti nustatytas riboto arba neriboto laikotarpio išlaikymas.

Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 12 dalis nustato, kad kai buvęs sutuoktinis, iš kurio priteistas išlaikymas, miršta, pareiga mokėti išlaikymą pereina jo įpėdiniams, kiek leidžia paveldimas turtas, neatsižvelgiant į palikimo priėmimo būdą. Ši nuostata neatitinka Principo 2:9 (3) dalies, nustatančios, kad „išlaikymo pareiga turėtų baigtis mirus sutuoktiniui kreditoriui arba sutuoktiniui debitoriui“. Atsižvelgiant į tai, kad sutuoktinio išlaikymas yra neatsiejamai susijęs su sutuoktinio debitoriaus asmeniu, buvusiais santuokininiais šeiminiiais ryšiais, kad Principo 2:9 (3) dalies nuostata atitinka šeimos teisės principą – asmeninėms teisėms negali būti taikomos civilinės teisės normos dėl paveldėjimo, Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 12 dalis turėtų būti panaikinta.

Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 13 dalis nustato, kad kai buvęs sutuoktinis, kuriam priteistas išlaikymas, miršta arba sudaroma nauja santuoka, išlaikymo mokėjimas nutraukiamas. Mirties atveju teisė reikalauti skolos arba dar nesumokėto išlaikymo pereina mirusiojo įpėdiniams. Nutraukus naują santuoką įgyjama teisė reikalauti atnaujinti išlaikymo mokėjimą, jeigu sutuoktinis, kuriam reikia išlaikymo, augina arba prižiūri vaiką iš ankstesnės santuokos. Visais kitais atvejais sutuoktinio iš vėlesnės santuokos pareiga išlaikyti kitą sutuoktinį atsiranda pirmiau nei tokia sutuoktinio iš ankstesnės santuokos pareiga. Palyginę šią nuostatą su Principo 2:9 (1) ir 2:9 (2) dalimis, nustatančiomis, kad „išlaikymo pareiga turėtų baigtis, jei sutuoktinis kreditorius sudaro kitą santuoką ar nustatomi ilgalaikiai santykiai“, ir pasibaigus šiai pareigai ji neatsinaujina, jei naują santuoką ar ilgalaikiai santykiai baigiasi, galime prieiti prie išvados, kad Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 13 dalies nuostata dėl išlaikymo atnaujinimo, jeigu buvęs sutuoktinis, kuriam reikia išlaikymo, augina nepilnametį vaiką iš ankstesnės santuokos arba prižiūri invalidą vaiką iš ankstesnės santuokos, keistina nustatant, kad tokiais atvejais net sudarius naują santuoką ši pareiga neturėtų išnykti, o kitais atvejais turėtų atitikti Principo 2:9 (1) ir (2) dalį, papildant Civilinio kodekso 3.72 straipsnį nuostata dėl nustatytų ilgalaikių santykių.

IŠVADOS

Palyginę Lietuvos Respublikos civilinio kodekso nuostatas dėl santuokos nutraukimo ir buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo bei Europos šeimos teisės

principus manytume, kad kai kurie Civilinio kodekso straipsniai tobulintini atsižvelgiant į Principų didesnę pažangumą ir galimybę geriau užtikrinti sutuoktinių interesus įgyvendinant teisę į ištuoką bei buvusių sutuoktinių tarpusavio išlaikymo prievolių vykdymą:

1) atsižvelgus į Europos šeimos teisės Principo 1:1 (2) dalį, kaip ginančią santuokos savanoriškumo teisę, labiau atitinkančią norinčių išsituokti asmenų interesus, turėtų būti atsisakoma Civilinio kodekso nuostatos 3.51 straipsnio 1 dalies 1 punkto dėl santuokos trukmės;

2) Civilinio kodekso 3.51 straipsnio 1 dalies 2 punktas, nustatantis, kad sutuoktinių bendru sutikimu santuoka galėtų būti nutraukta tik tuo atveju, jeigu abu sutuoktiniai yra sudarę sutartį dėl santuokos nutraukimo pasekmių, galėtų būti tobulintinas atsižvelgiant į Principo 1:7 (3) dalies nuostatą, t. y. neturėtų būti privalomai siejama ištuoka, kaip išimtinai asmeninė sutuoktinių teisė, su jos turtais padariniais. Ginčas dėl turto padalijimo ar sutuoktinių išlaikymo galėtų būti nagrinėjamas atskiru ieškiniu teisme;

3) jei nagrinėjant santuokos nutraukimo bylą reikalavimus pareiškia sutuoktinių ar vieno iš jų kreditoriai, santuokos nutraukimo byla sustabdoma, kol bus išspręsti kreditorių reikalavimai (Civilinio proceso kodekso 540 str. 4 d.). Manytume, kad ši nuostata prieštarauja ištuokos laisvės principui, nes sustabdžius santuokos nutraukimo bylą sutuoktinių teisė nutraukti santuoką tampa neįgyvendinama neapibrėžtam laikui ir priklausoma nuo trečiųjų asmenų, todėl jos reikėtų atsisakyti;

4) Civilinio kodekso 3.59 straipsnio 1 dalies 1 punktas, kitaip nei Principo 1:8, neapima faktinio gyvenimo skyrium, neiforminto teisme. Manytume, kad Kodekse turėtų būti nuostata, pripažįstanti faktinį sutuoktinių gyvenimą skyrium, nes tai atitiktų faktines jų gyvenimo aplinkybes, palengvinančias sutuoktiniams įgyvendinti teisę į ištuoką;

5) vertinant Civilinio kodekso 3.57 straipsnio 3 dalį, nustatančią teismui teisę atsisakyti nutraukti santuoką, teigtina, kad ji prieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 3 daliai, taip pat neatitinka Principo 1:1, nustatančio, kad įstatymas turi leisti ištuoką ir neturi būti reikalavimo dėl santuokos trukmės, todėl 3.57 straipsnio 3 dalies turėtų būti atsisakyta, nes priešingu atveju galimas sutuoktinio, norinčio įgyvendinti savo teisę į ištuoką, teisių pažeidimas;

6) Europos šeimos teisės principuose bei daugelio valstybių įstatymuose atsisakyta pripažinti ištuokos pagrindų sutuoktinio (sutuoktinių) kaltę. Todėl tobulinant Civilinį kodeksą būtų tikslinga atsisakyti grįsti santuokos nutraukimą sutuoktinio (sutuoktinių) kalte (CK 3.60-3.65 str.) – taip būtų išvengta šių nuostatų ir Principo 2:1, nustatančio, kad išlaikymas tarp buvusių sutuoktinių turi būti sprendžiamas remiantis tomis pačiomis taisyklėmis, neatitiktis, nesvarbu, kaip santuoka nutraukta. Toks CK pakeitimas atitiktų Principą 1:3, nustatantį tik du santuokos nutraukimo būdus: bendru sutikimu ir nesant vieno iš sutuoktinių sutikimo;

7) atsižvelgiant į tai, kad sutuoktinio išlaikymas yra neatsiejamai susijęs su sutuoktinio debitoriaus asmeniu, buvusiais santuokiniais šeiminiiais ryšiais, kad Principo

2:9 (3) dalies nuostata atitinka šeimos teisės principą – asmeninėms teisėms negali būti taikomos civilinės teisės normos dėl paveldėjimo, Civilinio kodekso 3.72 straipsnio 12 dalis turėtų būti panaikinta.

LITERATŪRA

1. Lietuvos Respublikos santuokos ir šeimos kodeksas. – Vilnius: Teisingumo ministerijos leidykla, 1990.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas // Valstybės žinios. 2000. Nr. 74.
3. Boele-Woelki K. The Principles of European Family Law: its Aims and Prospects// <http://www.utrechtlawreview.org/publish/articles/000012/article.pdf>.
4. K. Boele-Woelki. F. Ferrand and others. Principles of European family Law Regarding Divorce and Maintenance Between Former Spouses. Antwerp-Oxford: Intersentia, 2004.
5. Stankūnienė V. Demografinių procesų valdymas: teorija ir patyrimas. – Vilnius: Technika, 1995.
6. Maslauskaitė A. Lietuvos šeima: tarp rinkos ir politikos. – Vilnius: Demokratinės politikos institutas, 2005.
7. Demographic statistics: Nuptiality// <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>
8. Civilinio kodekso komentaras. Trečioji knyga. Šeimos teisė. V. Mikelėnas, Š. Keserauskas ir kt. – Vilnius: Justitia, 2002.
9. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Valstybės žinios. 2002. Nr. 36.
10. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. gegužės 6 d. nutartis civilinėje byloje A.R. v. A.R., bylos Nr. 3K-3-676/2002.
11. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. vasario 6 d. nutartis civilinėje byloje J.K. v. A.K., bylos Nr. 3K-3-253/2002.
12. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2003 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje S.A. v. A.A., bylos Nr. 3K-3-499/2003.
13. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo civilinių bylų skyriaus 2004 m. balandžio 8 d. konsultacija Nr. A3 – 103. <http://www.lat.litlex.lt>.
14. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje V. P. v. L. T., bylos Nr. 3K-3-419/2004.
15. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. rugsėjo 13 d. nutartis civilinėje byloje R. K. v. A. K., bylos Nr. 3K-3-435/2004.
16. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. gegužės 26 d. nutartis civilinėje byloje J. U. v. M. U., bylos Nr. 3K-3-331/2004.
17. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje S. B. v. A. Ž., bylos Nr. 3K-3-111/2005.
18. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2004 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje G. L. v. A. L., bylos Nr. 3K-3-580/2004.
19. Hamilton C., Perry A. Family Law in Europe. – London: Butterworths, 2002.
20. Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2002 m. liepos 1 d. nutartis civilinėje byloje K.D. v. L.D., bylos Nr. 3K-3-1040/2002.
21. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo civilinė byla Nr. N2-1165-619/2006.
22. Vilniaus m. 1 apylinkės teismo civilinė byla Nr.2-1557-26/2005.

23. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. birželio 27 d. nutartis civilinėje byloje *E. V. v. J. V.*, bylos Nr. 3K-3-351/2005.
24. Lietuvos Respublikos Aukščiausiojo Teismo 2003 m. balandžio 9 d. sprendimas civilinėje byloje Nr. 3K-3-500/2003.

LEGAL REGULATION OF DIVORCE: PROVISIONS, INTEGRATION PROCESSES AND PRINCIPLES

Inga Kudinavičiūtė-Michailovienė *

Mykolas Romeris University

S u m m a r y

On the 1st of May, 2004 Lithuania became a member of European Union and obligated to be loyal to the principles of freedom, democracy, legal state and respect human rights and fundamental freedoms. In order to adopt the standards of European Union and ensure their compliance the State intensified integration processes. In Family Law these processes are absorbing principles of European Family Law which are formulated for the specific Family Law institution. The Commission of European Family Law (*CEFL*), which was established in September 2001, has formulated principles concerning Divorce and Maintenance between Former Spouses. The following Principles CEFL recommends striving to promote harmonization of European Family Law and to facilitate persons' free movement within Europe, to balance the interests between spouses and society and to support actual gender equality in consideration with the best interests of children.

This article presents the analysis of European Family Law Principles regarding Divorce and Maintenance between Former Spouses in comparison with the legal norms of the Civil Code of the Republic of Lithuania. During the analysis of the Civil Code norms, which provide the principles of the divorce and maintenance between former spouses, we can determine their conformity to the Principles in the positive sense (e.g. maintenance of the spouse should be granted for a limited period or without time limit) and their incongruity in the negative sense (e.g., the Court may refuse to grant a divorce). Besides, we can exclude the legal norms of the Civil Code which more progressively correspond to the interests of spouses or former spouses and society than the recommended Principles.

Keywords: divorce, principles, maintenance between former spouses.

* Lecturer of Civil and Commercial Law Department, Law Faculty of Mykolas Romeris University.